

Onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap

Met kennis de praktijk verbeteren

Onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap

Met kennis de praktijk verbeteren

ZonMw-programmavoorstel

Conceptversie 21 februari 2019 t.b.v. de internetconsultatie

ZonMw

Colofon

ZonMw stimuleert gezondheidsonderzoek en zorginnovatie

Vooruitgang vraagt om onderzoek en ontwikkeling. ZonMw financiert gezondheidsonderzoek én stimuleert het gebruik van de ontwikkelde kennis – om daarmee de zorg en gezondheid te verbeteren.

ZonMw heeft als hoofdopdrachtgevers het ministerie van VWS en NWO.

Voor meer informatie over het programma Onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap kunt u contact opnemen via e-mail onbedoeldezwangerschap@zonmw.nl.

Datum: 21 februari 2019

ZonMw
Laan van Nieuw Oost-Indië 334
Postbus 93245
2509 AE Den Haag
www.zonmw.nl/preventie

Inhoud

Samenvatting.....	5
1. Inleiding.....	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Opdracht uitwerking	6
1.3 Totstandkoming	7
2. Terreinverkenning en afbakening	8
2.1 Stand van zaken praktijk, beleid en onderzoek	8
2.2 Inhoudelijke afbakening	8
2.3 Positionering ten opzichte van andere actieplannen en programma's.....	9
2.3.1 Positionering ten opzichte van (landelijke) actieplannen en programma's	10
2.3.2 Samenhang met ZonMw programma's	11
3. Doel en opbouw van het programma	13
3.1 Missie, doelstellingen en resultaat.....	13
3.2 Uitgangspunten.....	13
3.3 Doelgroepen	14
3.4 Structuur van het programma.....	14
4. Inhoud van het programma.....	16
4.1 Activiteiten in het kader van kennisinventarisatie en borging	16
4.2 Programmalijn Praktijkverbetering	16
4.3 Programmalijn Onderzoek	17
4.4 Onderscheid tussen de twee programmalijnen	17
5. Management en organisatie	18
5.1 Commissie	18
5.2 Beoordelingskader en subsidieoproepen	18
5.3 Voortgangsbewaking	18
5.4 Communicatie	18
6. Begroting en planning.....	19
6.1 Begroting.....	19
6.2 Planning programmalijnen	19
 Bijlagen	
Bijlage 1: Inzichten uit veldraadpleging	21
Bijlage 2: Lijst van geraadpleegde literatuur	24

Samenvatting

Het ZonMw programma *Onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap* stimuleert de (door)ontwikkeling, implementatie en borging van kennis ter verbetering van preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap. Speciale aandacht gaat uit naar hoogrisicogroepen zoals onder andere: leerlingen van het (voortgezet) speciaal onderwijs; studenten van het mbo, niveau 1 en 2; jongeren in de gesloten en open residentiële jeugdhulp; cliënten van de LVB-sector; migranten, asielzoekers en statushouders; multiprobleemgezinnen, dak- en thuislozen.

Het programma draagt daarmee bij aan de uitvoering van verschillende punten uit het plan 'Onbedoelde (tiener)zwangerschappen: een zevenstappenplan'¹ dat het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport samen met partijen uit het veld heeft opgesteld.

Het programma loopt van 2019 tot en met 2025 en is een tijdelijke stimulering om met kennisontwikkeling en kennisbenutting bij te dragen aan verbetering van de praktijk. ZonMw bouwt daarbij samen met kennisinstituten en de praktijk voort op bestaande kennis en initiatieven. Voor de uitvoering van het programma is 15 miljoen euro beschikbaar.

Resultaat

Met het programma verwachten we onderstaande resultaten op te leveren:

- evidence based kennis en praktijkkennis is ontwikkeld, ontsloten en *lokaal* in de praktijk in gebruik genomen. Het betreft kennis over preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap.
- experimenten op lokaal niveau waarin integraal wordt samengewerkt tussen gemeenten, praktijk en onderzoekers;
- naast verbetering op lokaal niveau is er tevens meer evidence based kennis *in het algemeen* over preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap.
- een met partijen uit het veld ontwikkelde kennisagenda die gedurende het programma op verschillende momenten wordt geactualiseerd;
- een goed functionerend Leernetwerk waarin praktijk en kennisinstituten samenwerken om te zorgen dat kennis wordt ontsloten, gedeeld en geborgd. Het doel hiervan is de effectiviteit en het bereik van de resultaten uit het onderzoek versterken en het vergroten van de onderlinge samenhang hierin.

Opbouw van het programma

Het programma start begin 2019 met het opstellen van een Kennissynthese. Het programma bestaat uit twee programmalijnen: praktijkverbetering en onderzoek. In de programmalijn Praktijkverbetering ligt de focus op de verbetering van de lokale praktijk met behulp van kennis en praktijkgericht onderzoek. Parallel hieraan wordt een Leernetwerk opgestart waarin praktijk en kennisinstituten elkaar ontmoeten om kennis te delen, te ontsluiten en te borgen. In de programmalijn Onderzoek ligt de focus op het uitvoeren van onderzoek waardoor meer kennis en inzicht ontstaat; basis hiervoor is een op te stellen Kennisagenda die alle punten uit het plan 'Onbedoelde (tiener)zwangerschap: een zevenstappenplan' bestrijkt.

Gedurende de looptijd van het programma worden (tussentijdse) resultaten zichtbaar gemaakt en verspreid. We doen dit samen met (kennis)partners, op de conferenties georganiseerd door het ministerie van VWS en via ZonMw-communicatiekanalen.

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/09/11/onbedoelde-tienerzwangerschappen-een-zevenstappenplan>

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In Nederland is één op de vijf vrouwen ooit onbedoeld zwanger geweest en was 68% van deze zwangerschappen ook ongewenst. Onbedoeld zwanger raken is vaak een ingrijpende en emotionele gebeurtenis. Plotseling staat een vrouw en haar (eventuele) partner voor de moeilijke vraag hoe zij met deze situatie moeten omgaan².

Hoewel het in Nederland beter gaat dan in bijna alle andere landen ter wereld als het gaat om anticonceptiegebruik, abortus en het terugdringen van het aantal tienerzwangerschappen, is er nog altijd veel te verbeteren³.

Zo zijn er hoogrisicogroepen die meer aandacht behoeven. Met name jonge mensen, migranten en laag opgeleiden zijn kwetsbaar en weten niet altijd de weg naar goede informatie te vinden en naar begeleiding bij anticonceptiegebruik⁴.

Voor kwetsbare (jonge) zwangere vrouwen en ouders in Nederland is het soms moeilijk om volwaardig deel te nemen aan de maatschappij en veerkrachtig met het ouderschap om te kunnen gaan. Met de Jeugdwet, Wmo en Participatiewet hebben gemeenten veel mogelijkheden om maatwerk te bieden bij jong kwetsbaar ouderschap. Uit de praktijk blijkt dat dit nog onvoldoende gebeurt⁵.

In het Regeerakkoord Vertrouwen in de toekomst (2017) zijn middelen beschikbaar gesteld voor preventie van en ondersteuning bij onbedoelde (tiener) zwangerschappen. Samen met partijen uit het veld heeft het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) hiervoor het plan 'Onbedoelde (tiener)zwangerschappen: een zevenstappenplan'⁶ (in vervolg aangeduid met 'het zevenstappenplan') opgesteld.

Het zevenstappenplan bestaat uit:

1. Collectieve preventie van onbedoelde (tiener)zwangerschappen en voorlichting over anticonceptie;
2. Groepen met een hoog risico;
3. Ondersteuning bij onbedoelde zwangerschappen;
4. Landelijke invoering van 'Nu Niet Zwanger': intensieve anticonceptiecounseling voor hoogrisicogroepen;
5. Beleidsoptimalisatie bij jong en kwetsbaar ouderschap;
6. Kennisprogramma;
7. Monitoring.

Voor de punten 2, 5 en 6 uit dit plan heeft het ministerie van VWS aan ZonMw de opdracht gegeven deze nader uit te werken in een subsidieprogramma.

1.2 Opdracht uitwerking

Opdracht

ZonMw heeft de opdracht om drie punten uit 'Onbedoelde (tiener)zwangerschappen: een zevenstappenplan' ter hand te nemen.

1. Groepen met een hoog risico (punt 2 uit 'het zevenstappenplan'):

² Kamerbrief 'Plan preventie en ondersteuning onbedoelde (tiener) zwangerschappen' 11-09-2018. Kenmerk 1414884-180486-PG

³ Picavet C., Zwangerschap en anticonceptie in Nederland (2012)

⁴ Preventie, ondersteuning en zorg bij onbedoelde/ongewenste (tiener)zwangerschap. Plan van aanpak. 24 januari 2018, Fiom, GGD GHOR Nederland, JOOZ, Rutgers, Siriz

⁵ Transformatieagenda Taskforce JOOZ 2018-2022

⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/09/11/onbedoelde-tienerzwangerschappen-een-zevenstappenplan>

- kennissynthese opstellen, goede praktijkvoorbeelden verzamelen en lacunes in beeld brengen.
- verbeterprogramma (ontwikkeling en implementatie) voor preventie van onbedoelde zwangerschappen bij met name de hoogrisicogroepen;
- 2. Beleidsoptimalisatie bij jong en kwetsbaar ouderschap (punt 5 uit 'het zevenstappenplan'):
 - op basis van Transformatieagenda JOOZ een programma ontwikkelen om kennis over jong en kwetsbaar ouderschap te inventariseren en te verbreden;
 - experimenten met geïntegreerde aanpak rond jong en kwetsbaar ouderschap op lokaal niveau mogelijk maken.
- 3. Kennisprogramma (punt 6 uit 'het zevenstappenplan'):
 - opstellen van een kennisagenda;
 - ontwikkelen van kennis, stimuleren van kennisdeling en doorontwikkeling van kennisinfrastructuur.

Het ministerie van VWS heeft ZonMw verzocht in ieder geval de volgende partijen te betrekken bij het ontwikkelen van het programma: Fiom, Rutgers, Siriz, JOOZ (Jong ouderschap onbedoeld zwanger), GGD GHOR Nederland en de Gezonde School. Indien nodig en wenselijk kan ZonMw andere partijen betrekken.

In 'het zevenstappenplan' staan als risicogroepen, onder andere leerlingen van het (voortgezet) speciaal onderwijs; studenten van het mbo, niveau 1 en 2; jongeren in de gesloten en open residentiële jeugdhulp; cliënten van de LVB-sector; migranten, asielzoekers en statushouders; multiprobleemgezinnen, dak- en thuislozen genoemd.

Het programma loopt van 2019 tot de eindevaluatie in 2025 en heeft een budget van 15 miljoen euro. Het programma is een tijdelijke stimulering om met kennisontwikkeling en kennisbenutting bij te dragen aan verbetering van de praktijk. ZonMw bouwt daarbij samen met kennisinstituten en de praktijk voort op bestaande kennis en initiatieven.

1.3 Totstandkoming

ZonMw heeft vanuit de directie Publieke Gezondheid van het ministerie van VWS op 15 oktober 2018 het verzoek gekregen een programmavoorstel *Onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap* uit te werken. Het programmavoorstel is in nauwe wisselwerking tussen het ministerie van VWS en ZonMw tot stand gekomen.

Zowel landelijk als regionaal en lokaal zijn veel verschillende partijen actief op dit terrein: gemeenten, scholen, GGD-en, huisartsen, abortusklinieken en hulp- en kennisinstellingen. Bij de ontwikkeling van dit programma is dan ook een groot aantal partijen geraadpleegd zowel mondeling, tijdens de uit te voeren Kennissynthese als in een open online consultatie.

De in de opdrachtbrief genoemde partijen (Fiom, Rutgers, Siriz, Taskforce JOOZ⁷, GGD GHOR Nederland en de Gezonde School) zijn bij het opstellen van het programmavoorstel geconsulteerd om beter zicht te krijgen op het onderwerp en afbakening als ook de relevante vraagstukken rond kennisontwikkeling en praktijkverbetering. Zie bijlage voor een uitgebreide beschrijving van de verkregen inzichten.

Tevens wordt het concept-programmavoorstel in februari/maart 2019 voor drie weken op de website van ZonMw geplaatst voor reactie zodat ook input van andere partijen werkzaam op dit terrein meegenomen kan worden. Op deze wijze is gewerkt aan een breed draagvlak voor het programma, voor ZonMw een belangrijke factor voor het succesvol kunnen uitvoeren van het programma. De verdere concretisering van het programma en de invulling van de verschillende subsidierondes vindt plaats gedurende het programma. Dit vindt plaats in samenspraak met de ZonMw-programmacommissie en het ministerie van VWS.

⁷ JOOZ staat voor 'Jong ouderschap onbedoeld zwanger'. Organisaties die deelnemen in JOOZ: Altra Onderwijs en Jeugdhulp; het Babyhuis; GGD Hollands Noorden; JSO; Leger des Heils; Moviera aanpak huiselijk geweld; Nederlands Centrum Jeugdgezondheid; Siriz; Timon dichterbij; Stichting Fiom; Nederlands Jeugdinstituut; VoorZorg; Gemeente Gouda; Blijfgroep Thuis in huiselijk geweld; MEE; ervaringsdeskundigen (<https://www.jooz.nu/over-jooz/>)

2. Terreinverkenning en afbakening

2.1 Stand van zaken praktijk, beleid en onderzoek

Huidige praktijk van preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap

Een groot aantal organisaties verricht activiteiten voor preventie van of biedt ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap. Denk aan organisaties die zich richten op voorlichting en preventie, huisartsen, verloskundigen, gynaecologen, kraamverzorgenden, onderwijs, gemeenten, sociale wijkteams, jeugd(gezondheids)zorgmedewerkers, abortusartsen en – klinieken of (school)maatschappelijk werkers. Al deze organisaties en professionals hebben een meer of minder grote betrokkenheid bij preventie van en ondersteuning en zorg rondom onbedoelde zwangerschap en/of kwetsbaar (jong) ouderschap.

Het gaat om tal van activiteiten zoals voorlichting en counseling over anticonceptie, preconceptiezorg, preventieve interventies, begeleiding van de zwangere vrouw en haar (eventuele) partner, signaleren van medische of sociale problematiek, ondersteuning van kwetsbare ouders, testen op soa's of hiv, voeren van keuzehulpgesprekken of praten over seksuele relatievorming, grenzen en weerbaarheid. Kennisinstituten, brancheorganisaties, beroepsverenigingen, samenwerkingsinitiatieven en (actie)programma's zoals Kansrijke Start, 'het zevenstappenplan' en Gezonde School begeleiden en inspireren de professionals in de zorg, het sociaal domein en het onderwijs.

Beleid

Diverse wetten regelen de preventie, ondersteuning en zorg: Zorgverzekeringswet, Wet maatschappelijke ondersteuning, Participatiewet, Wet publieke gezondheid en de Jeugdwet. De Wet afbreking zwangerschap geeft de vrouw de keuzemogelijkheid de zwangerschap af te breken. Het huidige kabinet vindt het belangrijk dat er onafhankelijke hulp en begeleiding geboden wordt zodat een vrouw in vrijheid tot haar keuze komt. Het voorkomen van zo'n keuze door betere preventie van onbedoelde zwangerschappen acht zij eveneens van belang.⁸

Onderzoek

Op het gebied van (preventie van) onbedoelde (tiener)zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap is al veel kennis ontwikkeld door verschillende partijen. Het programma bouwt voort op deze bestaande kennis.

2.2 Inhoudelijke afbakening

Binnen het programma staan twee thema's centraal. Het gaat om preventie van en integrale ondersteuning en zorg bij:

1. onbedoelde zwangerschap;
2. kwetsbaar (jong) ouderschap.

Het is van belang om op te merken dat beide thema's in de praktijk aan elkaar gerelateerd zijn.

Bij beide thema's is speciale aandacht voor hoogrisicogroepen, zoals genoemd in 'het zevenstappenplan'⁹. Het gaat onder andere om:

- leerlingen van het (voortgezet) speciaal onderwijs;
- studenten van het mbo, niveau 1 en 2;
- jongeren in de gesloten en open residentiële jeugdhulp;
- cliënten van de LVB-sector;
- migranten, asielzoekers en statushouders;
- multiprobleemgezinnen, dak- en thuislozen.

⁸ Kamerbrief d.d. 26 november 2018, Commissiebrief Tweede Kamer inzake verzoek om reactie initiatiefnota van het lid Van der Staaij (SGP) ter verbetering van de ondersteuning aan onbedoeld zwangere vrouwen (34600). Kenmerk: 1070448-159586-PG.

⁹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/09/11/onbedoelde-tienerzwangerschappen-een-zevenstappenplan>

Onbedoelde zwangerschap

Bij onbedoelde zwangerschap ligt de nadruk op het voorkómen daarvan bij hoogrisicogroepen zoals hiervoor reeds genoemd.

'Onbedoeld' is een breed gedragen term. Een eenduidige omschrijving van onbedoelde zwangerschap is niet te geven. Uit de veldraadpleging blijkt echter eenzelfde idee over de strekking van het begrip alsmede over het fluïde karakter ervan. De geraadpleegde partijen omschreven het begrip als volgt: onbedoeld kan daadwerkelijk 'niet bedoeld' betekenen maar onbedoeld kan ook een latent of ambivalent verlangen naar een kindje inhouden waardoor inadequaaf is omgegaan met anticonceptie. Tijdens de zwangerschap kan onbedoeld overgaan in gewenst of ongewenst. Een gewenste of ongewenste zwangerschap impliceert een keuze of besluit en is daarmee van een geheel andere orde dan onbedoeld zwanger zijn. Het programma richt zich ook op ondersteuning aan vrouwen voor wie de zwangerschap als ongewenst wordt ervaren en die dus voor een keuze staan voor het uitdragen of afbreken van de zwangerschap. Onbedoeld, ongepland, onverwacht duiden alle drie op een gebeurtenis waar geen weldoordacht proces met weging van 'voors' en 'tegens' aan voorafgegaan is en waar iedereen zich een voorstelling van maken kan.

Naast de preventie van onbedoelde zwangerschappen bij hoogrisicogroepen is ondersteuning en zorg bij een onbedoelde zwangerschap ook van belang.

Kwetsbaar (jong) ouderschap

De opdrachtbrief spreekt over 'jong en kwetsbaar ouderschap' en in sommige passages over (zeer) jong ouderschap. Na raadpleging van de in de opdrachtbrief genoemde partijen is gekozen voor de aanduiding 'kwetsbaar (jong) ouderschap'. De kwetsbaarheid staat voorop, de leeftijd van de ouders is secundair. Kwetsbaar wordt hier omschreven als een cumulatie van risicofactoren zoals een lage opleiding, laag inkomen, slechte woonomstandigheden, onvoldoende kennis over de eigen gezondheid en hoe te handelen als er zorg nodig is.

Bij kwetsbaar (jong) ouderschap ligt de nadruk op integrale ondersteuning en zorg maar door de inzet op preventie van onbedoelde zwangerschap kan ook kwetsbaar (jong) ouderschap worden voorkomen.

Integrale aanpak van preventie ondersteuning en zorg

Voor preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap is een integrale aanpak nodig waarin geïntegreerde hulp kan worden geboden die goed aansluit bij de doelgroepen. Dit wordt ook benoemd in 'het zevenstappenplan'. Het gaat om op elkaar afgestemde activiteiten van professionals, ervaringsdeskundigen en vrijwilligers in de publieke gezondheid, het sociaal domein en de zorg bij onbedoelde zwangerschap of kwetsbaar (jong) ouderschap. Preventieve activiteiten zijn bijvoorbeeld anticonceptiecounseling en voorlichting of lessen binnen het onderwijs. Activiteiten in het kader van (ambulante) ondersteuning kunnen keuzehulpgesprekken bij onbedoelde zwangerschap zijn maar bijvoorbeeld ook ondersteuning bij zaken als huisvesting, financiën of werk en inkomen. Onder activiteiten in het kader van zorg verstaan we onder andere psychosociale zorg aan kwetsbare zwangeren of (jonge) ouders, abortushulpverlening en de verloskundige zorg rond zwangerschap en geboorte.

Tot slot zijn aspecten als attitude, seksuele relatievorming, levensbeschouwing, kinderwens, vruchtbaarheid, zwangerschap, opvoeding en weerbaarheid van belang voor de brede inbedding van preventie van onbedoelde zwangerschappen en de ondersteuning en zorg bij kwetsbaar (jong) ouderschap.

2.3 Positionering ten opzichte van andere actieplannen en programma's

De opdracht aan ZonMw heeft raakvlakken met diverse (landelijke) actieplannen en -programma's en met andere subsidieprogramma's van ZonMw. Om overlap te voorkomen vindt gedurende de uitvoering van deze opdracht voortdurend inhoudelijk afstemming plaats met de initiatiefnemers van de andere (landelijke) actieplannen en -programma's, zoals onder andere het actieprogramma Kansrijke Start.

2.3.1 Positionering ten opzichte van (landelijke) actieplannen en programma's

Kansrijke start

Het actieprogramma Kansrijke start¹⁰ richt zich op kinderen in de eerste duizend dagen van hun leven, in het bijzonder kinderen die geboren worden in een kwetsbare situatie. Het doel is om meer kinderen een kansrijke start te geven. Het actieprogramma Kansrijke Start en 'het zevenstappenplan' zijn complementair. ZonMw stemt af met de lokale coalities van Kansrijke Start.

Onbedoelde (tiener)zwangerschappen: een zevenstappenplan

De opdracht voor het ZonMw programma richt zich op 3 van de 7 punten uit 'het zevenstappenplan'¹¹. Op de 4 andere punten uit dit plan sluit het ZonMw programma waar mogelijk en passend aan, namelijk: collectieve preventie van onbedoelde (tiener) zwangerschappen en voorlichting over anticonceptie (punt 1 uit 'het zevenstappenplan'); ondersteuning bij onbedoelde zwangerschappen (punt 3 uit 'het zevenstappenplan'); landelijke invoering van de interventie 'Nu Niet Zwanger' (punt 4 uit 'het zevenstappenplan') en de monitoring van het geheel (punt 7 uit 'het zevenstappenplan'). De landelijke invoering van de interventie 'Nu Niet Zwanger' en beleidsoptimalisatie bij jong en kwetsbaar ouderschap hangen ook samen met het actieprogramma Kansrijke Start.

Actieplan Onderwijs

Voor het onderwijs stellen partijen een apart actieplan op; dit is onderdeel van punt 1 uit 'het zevenstappenplan'. Het actieplan maakt het voor scholen beter inzichtelijk welke onderbouwde of veelbelovende interventies beschikbaar zijn en biedt financiële middelen aan scholen om interventies in te kopen.

Nationaal Actieplan soa, hiv, seksuele gezondheid

Dit Nationaal Actieplan heeft twee overkoepelende thema's: seksuele vorming en surveillance en vier inhoudelijke thema's: soa's, hiv, ongewenste/onbedoelde zwangerschappen en seksueel geweld.

Healthy Pregnancy 4All (HP4All)

In de programma's van Healthy Pregnancy 4All (HP4All)¹² van het Erasmus MC hebben gemeenten stappen gezet om de samenwerking te versterken tussen verloskundige zorg, kraamzorg, publieke gezondheidszorg, jeugdgezondheidszorg, wijknetwerken en relevante andere partners - vanaf de fase vóór een zwangerschap tot en met de eerste periode bij de jeugdgezondheidszorg. Een samenhangende aanpak die goede zorg combineert met aandacht voor achterliggende problematiek is nodig. Gemeenten spelen hierbij een belangrijke rol. Zij zijn verantwoordelijk voor het sociaal domein, het lokale gezondheidsbeleid en kunnen verbinding leggen met het medische domein. Zo kunnen zij gezondheidsachterstanden op latere leeftijd helpen voorkomen. Erasmus MC, onderzoeksinstituut DRIFT en het landelijke stimuleringsprogramma Gezond in... (Pharos en Platform31) zetten zich in de periode 2018-2020 in om gemeenten te kunnen ondersteunen. Met de kennis en ervaring van deze partijen kunnen de 165 GIDS-gemeenten (Gezond in de Stad) hun lokaal beleid en aanpak van gezondheidsachterstanden verbreden en versterken op gezonde start. Parallel gaat een verdiepend onderzoek lopen in meerdere gemeenten.

Deze actieplannen en -programma's zijn gericht op uitvoering en/of financiering (bijvoorbeeld van keuzehulpgesprekken, voorlichting, ondersteuning). De opdracht aan ZonMw heeft als focus: kennis. Het gaat om een scala aan activiteiten zoals kennis inventariseren, kennislacunes benoemen, opstellen van een kennisagenda, kennis ontwikkelen en bevorderen van het benutten van kennis. Indien in de uitvoering van de actieplannen en -programma's behoefte aan kennis blijkt te bestaan kan dit een plek krijgen in de Kennisagenda. En andersom: kennis ontwikkeld in het ZonMw programma kan benut worden bij de uitvoering van de actieplannen en -programma's.

¹⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/09/12/actieprogramma-kansrijke-start>

¹¹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/09/11/onbedoelde-tienerzwangerschappen-een-zevenstappenplan>

¹² https://www6.erasmusmc.nl/verloskunde_gynaecologie/Research/healthy-pregnancy-4all/

2.3.2 Samenhang met ZonMw programma's

- *Lopende ZonMw programma's*

Dit programma raakt onderdelen van de lopende Jeugdprogramma's, het programma Zwangerschap en geboorte en het onderdeel Gezonde School van het Preventieprogramma. De ZonMw programma's vormen met elkaar een sluitende keten voor kennisontwikkeling en -benutting over de hele zorgketen van preconceptie, zwangerschap, geboorte en het opgroeiende kind tot en met de adolescentie. Waar nodig en relevant stemt ZonMw activiteiten af of voert deze in samenhang met elkaar uit.

In de *Jeugdprogramma's* wordt ook aandacht besteed aan kwetsbaar ouderschap en de programma's dragen bij aan het vergroten van kennis over wat werkt bij het tijdig signaleren, preventief ondersteunen en de juiste hulp bieden aan kwetsbare gezinnen. Dit betreft zowel JGZ, preventie als jeugdhulp.

Het programma *Zwangerschap en geboorte* richt zich op de periode van preconceptie, zwangerschap en de eerste zes weken van de pasgeborene en de ouders. Een van de speerpunten van het programma is: zorg voor kwetsbare zwangeren, aangezien zij een verhoogde kans op ongunstige zwangerschapsuitkomsten hebben. ZonMw heeft verschillende projecten gefinancierd gericht op deze doelgroep. De projecten dragen bij aan het ondersteunen van kwetsbare zwangeren en helpen risico's eerder te signaleren om problemen bij ouder en kind te voorkomen. Ook is preconceptiezorg een relevant onderwerp waar vanuit dit programma op is ingezet. Preconceptiezorg is het geheel aan maatregelen om een gezonde zwangerschap en een gezond kind te bevorderen. De meeste winst valt te behalen bij risicogroepen, vrouwen in achterstandssituaties en laagopgeleide vrouwen met een ongezonde leefstijl.

Via *Gezonde School* is een ondersteuningsaanbod voor het onderwijs beschikbaar voor lessen over seksuele gezondheid en anticonceptie waaronder de preventie van onbedoelde zwangerschappen. ZonMw-projecten hebben de ontwikkeling en implementatie ondersteund; de komende vier jaar vindt een landelijk evaluatieonderzoek plaats.

- *Afgeronde ZonMw programma's*

De afgeronde ZonMw programma's *Seksualiteit*, *Seksuele gezondheid van de jeugd*, *Verkenning abortushulpverlening* en de lopende Jeugdprogramma's evenals het nog lopende programma *Zwangerschap en geboorte* hebben kennis en interventies opgeleverd waarop in dit programma wordt aangesloten.

Seksualiteit

Het programma *Seksualiteit* (2005- 2009) is opgezet om de seksualiteitshulpverlening te verbeteren én beter in te bedden in de bestaande gezondheidszorg. Dat was nodig omdat het zorgaanbod versnipperd was en door veel verschillende organisaties werd uitgevoerd. De projecten (onder de naam 'Sense') vormden de basis voor een landelijke regeling (gefinancierd door VWS). Dit betekende structurele voortzetting van het geïntegreerde spreekuur van Sense, waar jongeren gratis en anoniem terecht kunnen. GGD Rotterdam-Rijnmond ontwikkelde daarvoor (in samenwerking met Soa Aids Nederland en Rutgers WPF) een website 'Sense' voor zowel jongeren als professionals.

Seksuele gezondheid van de jeugd

Het programma *Seksuele gezondheid van de jeugd* (2007- 2011) richtte zich op het bevorderen van de seksuele gezondheid van jongeren van 10 tot 21 jaar. Extra aandacht was er voor jongeren met een verhoogde kans op seksuele problemen, zoals sommige allochtone en laagopgeleide jongeren. Het uiteindelijk streven was dat meer jongeren in Nederland in staat zijn om soa en hiv te voorkómen bij zichzelf en anderen, ongewenste zwangerschappen te voorkómen bij zichzelf en anderen, en dat zij geen dwang uitoefenen of ondervinden. Om dit te bereiken zijn nieuwe interventies ontwikkeld voor hiaten in het aanbod, succesvolle interventies aangepast en is ernaar gestreefd om per leeftijdscategorie minimaal één bewezen effectief lespakket te implementeren.

Programma Verkenning abortus hulpverlening:

In het programma *Verkenning Abortushulpverlening* (2008- 2016) zijn in totaal vier onderzoeken uitgevoerd naar de gevolgen van abortus en afstaan ter adoptie. Het gaat om de psychische gevolgen voor vrouwen en meisjes die abortus overwegen of hebben ondergaan, afstandsmoeders en adoptiekinderen.

CONCEPT

3. Doel en opbouw van het programma

3.1 Missie, doelstellingen en resultaat

Missie

Het programma *Onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap* stimuleert de (door)ontwikkeling, implementatie en borging van kennis. Hiermee wordt bijgedragen aan verbetering van preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap.

Speciale aandacht gaat uit naar hoogrisicogroepen zoals onder andere: leerlingen van het (voortgezet) speciaal onderwijs; studenten van het mbo, niveau 1 en 2; jongeren in de gesloten en open residentiële jeugdhulp; cliënten van de LVB-sector; migranten, asielzoekers en statushouders; multiprobleemgezinnen, dak- en thuislozen.

Doelstellingen

De hieruit voortvloeiende doelstellingen voor het programma zijn:

- kennis genereren over preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap;
- het stimuleren dat de ontwikkelde kennis beschikbaar gemaakt wordt voor de praktijk;
- de lokale praktijk en beleid stimuleren om meer integraal te werken;
- samenwerking verbeteren tussen kennisinstituten en praktijk met als doel het ontsluiten, delen en borgen van kennis.

Resultaat

Met het programma verwachten we onderstaande resultaten op te leveren:

- evidence based kennis en praktijkkennis is ontwikkeld, ontsloten en *lokaal* in de praktijk in gebruik genomen. Het betreft kennis over preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap.
- experimenten op lokaal niveau waarin integraal wordt samengewerkt tussen gemeenten, praktijk en onderzoekers;
- naast verbetering op lokaal niveau is er tevens meer evidence based kennis *in het algemeen* over preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap.
- een met partijen uit het veld ontwikkelde kennisagenda die gedurende het programma op verschillende momenten wordt geactualiseerd;
- een goed functionerend Leernetwerk waarin praktijk en kennisinstituten samenwerken om te zorgen dat kennis wordt ontsloten, gedeeld en geborgd. Het doel hiervan is de effectiviteit en het bereik van de resultaten uit het onderzoek versterken en het vergroten van de onderlinge samenhang hierin.

3.2 Uitgangspunten

Voor het programma zijn de volgende inhoudelijke uitgangspunten geformuleerd:

- aansluiten bij bestaande kennis, ervaring en initiatieven;
- aspecten als attitude, seksuele relatievorming, levensbeschouwing, kinderwens, vruchtbaarheid, zwangerschap, opvoeding en weerbaarheid zijn van belang voor de brede inbedding van preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap;
- verbinding met de andere punten uit 'het zevenstappenplan' waar mogelijk;
- samenwerking tussen kennisinstituten, praktijk en gemeenten;
- een integraal aanbod van preventie, ondersteuning en zorg dat aansluit bij de doelgroep (maatwerk). Dit aanbod dient gebaseerd te zijn op wetenschappelijke kennis en praktijkkennis over wat goed werkt.

3.3 Doelgroepen

De (eind)doelgroepen van dit programma zijn:

- jongeren/ volwassenen met een hoog risico op een onbedoelde zwangerschap
- onbedoeld zwangeren (en hun partners)
- kwetsbare (jonge) ouders

Voor bovenstaande drie einddoelgroepen verdienen hoogrisicogroepen specifieke aandacht.

Hoogrisicogroepen zijn onder andere¹³:

- leerlingen speciaal onderwijs;
- MBO studenten niveau 1 en 2;
- jongeren in residentiële jeugdhulp;
- cliënten van de LVB-sector;
- migranten, asielzoekers en statushouders;
- multiprobleemgezinnen, dak- en thuislozen.

- gemeenten;
- professionals en organisaties;

Gemeenten

Kennis uit het programma ondersteunt gemeenten om integraal beleid te ontwikkelen en maatwerk te bieden, afgestemd op de lokale situatie. Kennis wordt gemeentelijk of bovengemeentelijk/regionaal ontwikkeld, onderzocht en geïmplementeerd. Een belangrijk relevantiecriteria is dat aannemelijk gemaakt wordt dat de kennis - indien mogelijk - landelijke inzichten kan bieden. Het programma richt zich zowel op grootstedelijke als kleinere gemeenten of samenwerkingsverbanden tussen gemeenten. Er wordt naar gestreefd dat gemeenten of samenwerkingsverbanden van gemeenten de regierol pakken om de totstandkoming van een integrale aanpak van preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en/of kwetsbaar (jong) ouderschap te bewerkstelligen. Dit sluit aan bij de rol van gemeenten in de diverse wetten waarvoor zij verantwoordelijk zijn.

Professionals en organisaties

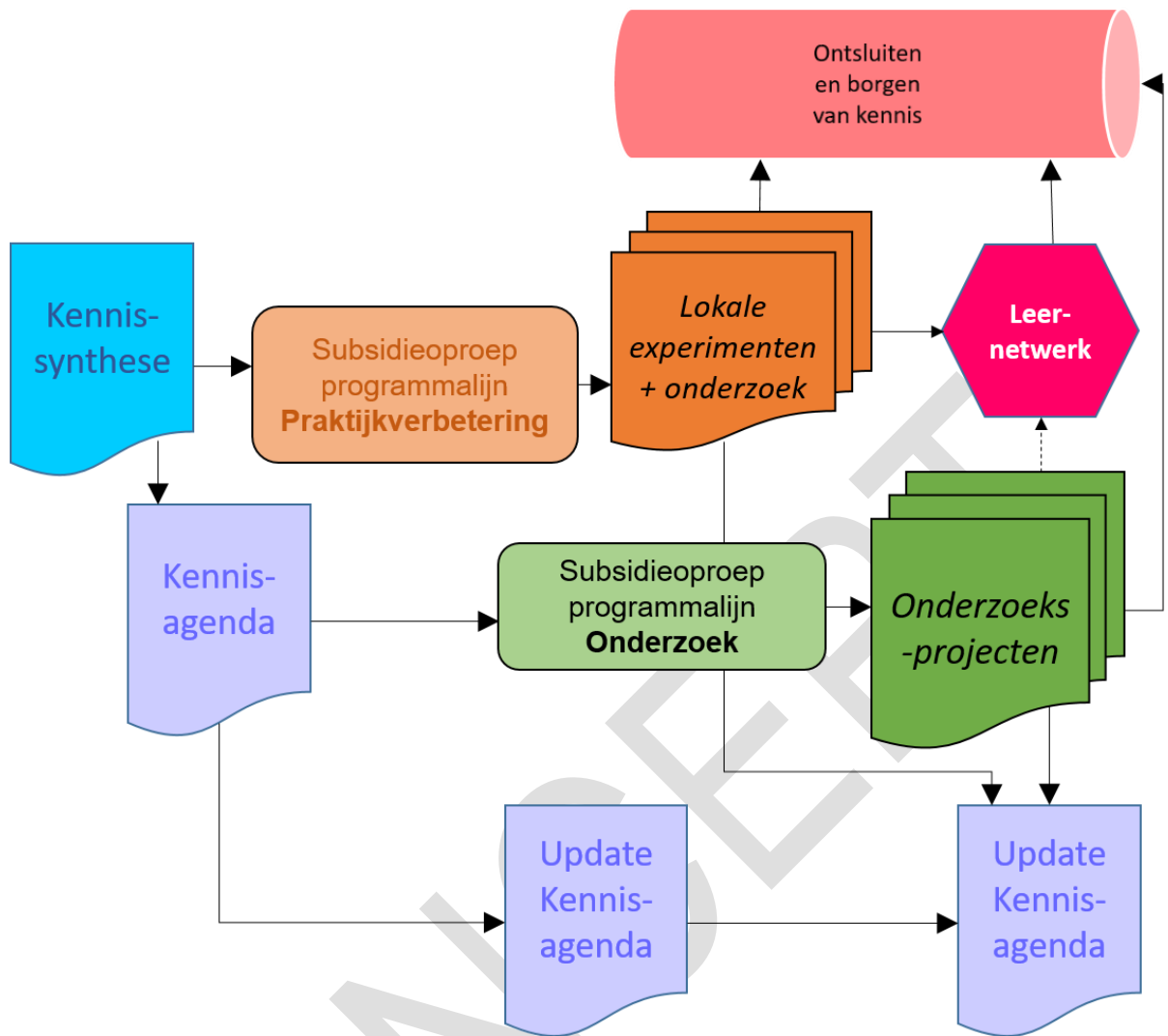
Het programma geeft professionals en organisaties met tools die met kennis onderbouwd zijn. Het gaat om de volgende sectoren: publieke gezondheid, sociaal domein, (eerstelijns) zorg en de verloskundige zorg en het onderwijs. Dus bijvoorbeeld professionals werkzaam bij een GGD, jeugd(gezondheids)zorg, gemeente, sociale wijkteams, (school)maatschappelijk werk, een huisartsenpraktijk, verloskundige praktijk, abortuskliniek, afdeling verloskunde van een ziekenhuis of kraamzorg.

3.4 Structuur van het programma

Om de doelstellingen te realiseren zijn een tweetal inhoudelijke programmalijnen geformuleerd: een programmalijn Praktijkverbetering en een programmalijn Onderzoek.

Het programma start met de uitvoering van een Kennissynthese voor preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap. De Kennissynthese is de basis voor de invulling van de programmalijn Praktijkverbetering. Daarnaast wordt uit de opbrengst van onder andere de Kennissynthese een Kennisagenda opgesteld. De Kennisagenda gaat vooraf aan de start van de uitvoering van de programmalijn Onderzoek. Praktijk en kennisinstituten ontmoeten elkaar regelmatig in een op te zetten Leernetwerk dat zich ten doel stelt kennis te ontsluiten, te delen en te borgen (zie figuur 1).

¹³ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/09/11/onbedoelde-tienerzwangerschappen-een-zevenstappenplan>

Figuur 1: Programmastructuur

4. Inhoud van het programma

Zoals in hoofdstuk 3 genoemd bestaat het programma uit twee programmalijnen:

1. Programmalijn Praktijkverbetering;
2. Programmalijn Onderzoek.

In paragraaf 4.2 en 4.3 zijn de programmalijnen verder uitgewerkt.

Naast de programmalijnen worden er activiteiten uitgevoerd in het kader van kennisinventarisatie en het ontsluiten, delen en borgen van bestaande en te ontwikkelen kennis:

- het uitvoeren van een Kennissynthese;
- het opstellen van een Kennisagenda die gedurende het programma geüpdate wordt;
- het opzetten van een Leernetwerk.

In paragraaf 4.1 zijn deze activiteiten verder uitgewerkt.

4.1 Activiteiten in het kader van kennisinventarisatie en borging

Kennissynthese

De Kennissynthese is een inventarisatie van a) bestaande kennis en het benoemen van lacunes en b) goede praktijkvoorbeelden voor de thema's van de programmalijnen: preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap. Hierbij is 'het zevenstappenplan' het kader. De Kennissynthese – uitgevoerd voorjaar 2019 – wordt benut voor het vormgeven van de inhoud van de Kennisagenda voor de programmalijn Onderzoek en de thema's die in de programmalijn Praktijkverbetering hoger scoren op relevantie. De bijeenbrachte goede praktijkvoorbeelden vormen input voor de plannen ter verbetering van de lokale praktijk, vormgegeven in een interactief, 'doorklikbaar' document.

Kennisagenda

De Kennisagenda komt onder andere voort uit de opbrengst van de Kennissynthese. De agenda beschrijft de kennisvragen en kennishiaten met betrekking tot onderzoek en innovatie in preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap. De Kennisagenda wordt aangevuld vanuit andere bronnen zoals de conferentie najaar 2019 van het Ministerie van VWS, gesprekken in het veld, andere relevante actieplannen en beleidsvragen. De Kennisagenda bevat de beide inhoudelijke thema's van het programma, namelijk: preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap met specifieke aandacht voor onder andere de eerder genoemde hoogrisicogroepen. Het betreft een dynamische agenda die gaandeweg de voortgang van het programma wordt geactualiseerd. De Kennisagenda vormt hiermee het startpunt voor de programmalijn Onderzoek.

Leernetwerk en borging kennis

Er wordt een Leernetwerk opgezet waarin praktijk en kennisinstituten samenwerken om te zorgen dat kennis wordt ontsloten, gedeeld en geborgd. Het doel hiervan is de effectiviteit en het bereik van de resultaten uit het onderzoek te versterken en inzetten op het vergroten van de onderlinge samenhang tussen de projecten. Professionals uit praktijk en kennisinstituten ontmoeten elkaar regelmatig in het Leernetwerk. Het programma voorziet in financiële ondersteuning van dit Leernetwerk. De gehonoreerde projecten in de programmalijn Praktijkverbetering nemen hieraan deel. Het Leernetwerk begint zo vroeg mogelijk bij de start van de praktijkverbetering in de regio's. Indien nuttig en passend sluiten ook de projectleiders van de gehonoreerde projecten uit de programmalijn Onderzoek aan.

4.2 Programmalijn Praktijkverbetering

De programmalijn Praktijkverbetering bevat de beide thema's van het programma namelijk: preventie van en ondersteuning en zorg bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap met specifieke aandacht voor onder andere de eerder genoemde hoogrisicogroepen. Het doel van deze programmalijn is de praktijk te verbeteren door deze te ondersteunen met kennis en praktijkgericht onderzoek.

Binnen de programmalijn kunnen subsidieaanvragen worden ingediend voor experimenten ter verbetering van de lokale praktijk begeleid met praktijkgericht onderzoek.

Binnen deze programmalijn is ruimte voor de uitvoering van initiatieven of experimenten ter verbetering op lokaal niveau (dit kan een gemeente zijn of een samenwerking van enkele gemeenten). Een analyse van de ervaren en aanwezige problematiek ligt aan de basis van de gemeentelijke verbeterplannen. In de ene gemeente zal het gaan om minderjarige ouders, in de andere wellicht om jonge asielzoekers, multiprobleemgezinnen, leerlingen in het praktijkonderwijs of volwassen vrouwen met een verstandelijke beperking. De initiatieven en experimenten laten zich begeleiden met praktijkgericht onderzoek en participeren in het Leernetwerk.

In de verbeterplannen wordt zoveel als mogelijk gebruik gemaakt van beschikbare kennis en goede praktijkvoorbeelden zoals verzameld onder andere in de Kennissynthese. Situaties waarin het goed gaat kunnen inzicht geven in beschermende factoren en randvoorwaarden en komen daarom ook in aanmerking voor (door)ontwikkeling. De lokale behoefte is het uitgangspunt, maar projecten die zich richten op kennislacunes die uit de Kennissynthese naar voren zijn gekomen hebben een pré.

Gemeenten, praktijk en onderzoekers kunnen gezamenlijk subsidieaanvragen indienen.

Reguliere uitvoeringskosten van preventie, ondersteuning en zorg worden niet uit het ZonMw-programma gefinancierd.

4.3 Programmalijn Onderzoek

Het doel van de programmalijn Onderzoek is: kennis ontwikkelen op thema's en onderzoeksvragen die in de Kennisagenda opgenomen zijn. De Kennisagenda geeft daarmee richting aan de concretere invulling van deze programmalijn en bevat kennisvragen, kennishiaten en bijbehorende prioritering, die in deze programmalijn opgepakt kunnen worden.

Binnen de programmalijn kunnen subsidieaanvragen worden ingediend voor bijvoorbeeld het uitvoeren van onderzoek naar interventies, innovatieve methoden gericht op preventie, ondersteuning en zorg of de achtergrond van de problematiek van onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap. De programmalijn Onderzoek kan alle onderdelen uit 'het zevenstappenplan' bestrijken waar zich kennisvragen voordoen.

Onderzoekers kunnen in samenwerking met relevante partijen uit de praktijk subsidieaanvragen indienen.

4.4 Onderscheid tussen de twee programmalijnen

In de programmalijn Praktijkverbetering ligt de focus op de verbetering van de lokale praktijk met behulp van kennis en praktijkgericht onderzoek. In de programmalijn Onderzoek ligt de focus op het uitvoeren van onderzoek waardoor meer kennis en inzicht ontstaat.

5. Management en organisatie

5.1 Commissie

Voor de uitvoering van het programma stelt het bestuur van ZonMw een onafhankelijke commissie in. De leden moeten gezamenlijk kennis en ervaring hebben van praktijk, (praktijkgericht) onderzoek en beleid, op het terrein van preventie van en zorg en ondersteuning bij onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap. Verder moet het perspectief van en aandacht voor diversiteit voldoende gewaarborgd zijn. Waarnemers van het ministerie worden uitgenodigd voor de vergaderingen van de commissies.

De commissie adviseert ZonMw over de hoofdlijnen van het programma, het opstellen van de subsidieoproepen, de honorering van subsidieaanvragen en de monitoring van de projectvoortgang. De leden functioneren op persoonlijke titel. Bij de samenstelling wordt rekening gehouden met de Code belangenverstrengeling van ZonMw en NWO.

Het Cluster Preventie van ZonMw ondersteunt de commissie. Afstemming vindt plaats met de andere programma's in dit cluster (Zwangerschap en geboorte; onderdeel Gezonde School van het Preventieprogramma) en met de programma's van het Cluster Jeugd.

5.2 Beoordelingskader en subsidieoproepen

Voor dit programma maakt ZonMw in principe gebruik van de standaardprocedures van ZonMw voor het indienen en beoordelen van projectvoorstellen (te vinden op www.zonmw.nl). Daarnaast worden er bij elke subsidieronde voorwaarden benoemd in de subsidieoproep. De beoordelingscriteria worden gebaseerd op de uitgangspunten zoals beschreven in hoofdstuk 3 en op de inhoud van het programma zoals beschreven in hoofdstuk 4 en worden in de subsidieoproepen nader beschreven. De tekst van de subsidieoproep is leidend.

Binnen de beoordelingsprocedure is expliciet aandacht voor het perspectief van groepen met een hoog risico op een onbedoelde zwangerschap, de onbedoeld zwangeren (en hun partners) en kwetsbare (jonge) ouders.

Het programma streeft naar een evenwichtige spreiding over het land, omvang van de gemeenten en hoogrisicogroepen.

5.3 Voortgangsbewaking

De gehonoreerde projecten leveren op enig moment tussen start en afronding (een) voortgangsrapportage(s) aan. Projectbezoeken zijn een optie.

De verdere concretisering van het programma vindt plaats met programmacommissie, relevante stakeholders en op basis van ervaringen met subsidierondes en signalen die ZonMw bereiken. ZonMw overlegt met de waarnemers van VWS over voorstellen voor verdere invulling van het programma. In de jaarplannen wordt de verdere invulling ter goedkeuring voorgelegd. Tevens rapporteert ZonMw schriftelijk in het voortgangs- en jaarverslag. Het programma wordt in 2025 afgerond met een eindevaluatie.

5.4 Communicatie

Het programma is gericht op kennisontwikkeling en -benutting om de praktijk te helpen met verbeteren. Het programma stimuleert met het Leernetwerk de onderlinge kennisuitwisseling en het opnemen van kennis en methoden, interventies of aanpakken in daartoe geschikte vindplaatsen (borging van kennis).

Gedurende de looptijd van het programma worden (tussentijdse) resultaten zichtbaar gemaakt en verspreid. We doen dit samen met (kennis)partners, op de VWS conferenties en via ZonMw-communicatiekanalen.

6. Begroting en planning

6.1 Begroting

Het programma heeft een budget van € 15 mln.

Begroting	
Programmaonderdeel	Budgetverdeling
Programmalijnen Praktijkverbetering en Onderzoek	10
Communicatie en implementatie, o.a. - Leernetwerk	2
Vacatiegelden, reiskosten, bijeenkomsten	0,75
Programmakosten (overeenkomstig opdrachtbrief)	2,25

Een gedetailleerde begroting met verplichtingen, liquiditeiten en bevoorschotting is beschikbaar voor de opdrachtgever.

De Kennissynthese wordt begin 2019 gefinancierd uit het budget dat ZonMw voor de programmaproductie heeft ontvangen van VWS.

6.2 Planning programmalijnen

De subsidietoekenningen binnen de twee programmalijnen vinden plaats in de periode 2019 t/m 2021.

Programmalijn Praktijkverbetering

Tweede kwartaal 2019 starten we met de programmalijn Praktijkverbetering. Er wordt hiervoor één subsidieronde georganiseerd voorafgegaan door een informatiebijeenkomst voor potentiële indieners. De verbeterprojecten starten in 2020 en hebben een looptijd van maximaal vier jaar.

Het Leernetwerk zoals beschreven in paragraaf 4.1 zal parallel hieraan ontwikkeld worden in afstemming met veldpartijen.

Programmalijn Onderzoek

Eind 2019, als de Kennisagenda aangevuld is met de resultaten van de conferentie die VWS najaar 2019 organiseert, publiceert ZonMw de subsidieoproep voor de programmalijn Onderzoek. Honorering van de aanvragen vindt eind 2020 plaats. De onderzoeksprojecten starten in 2021. Er wordt gestreefd naar een mix van korter lopende projecten met snel resultaat en een aantal langer lopende onderzoeken tot maximaal vier jaar.

Hieronder een weergave van de tijdplanning van de verschillende onderdelen van het programma.

2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Kennissynthese						
Subsidieoproep programmalijn Praktijkverbetering	Start lokale experimenten + onderzoek	Uitvoering lokale experimenten + onderzoek	Uitvoering lokale experimenten + onderzoek	Uitvoering lokale experimenten + onderzoek	Afronding lokale experimenten + onderzoek	
Kennisagenda				Update Kennisagenda		Update Kennisagenda
Subsidieoproep programmalijn Onderzoek		Start Onderzoeksprojecten	Uitvoering onderzoeksprojecten	Uitvoering onderzoeksprojecten	Uitvoering onderzoeksprojecten	Afronding onderzoeksprojecten
	Start Leernetwerk	Leernetwerk	Leernetwerk	Leernetwerk	Leernetwerk	Leernetwerk
Ontsluiten en borgen van kennis	Ontsluiten en borgen van kennis	Ontsluiten en borgen van kennis	Ontsluiten en borgen van kennis	Ontsluiten en borgen van kennis	Ontsluiten en borgen van kennis	Ontsluiten en borgen van kennis

Bijlagen

1. Inzichten uit veldraadpleging;
2. Lijst van geraadpleegde literatuur;

CONCEPT

Bijlage 1: Inzichten uit veldraadpleging

Met zes partijen¹⁴ zijn in november en december 2018 gesprekken gevoerd om beter zicht te krijgen op het onderwerp en afbakening als ook de relevante vraagstukken rond kennisontwikkeling. Daarnaast dienden de gesprekken om ideeën te verzamelen voor de richting waarin verbetering gezocht kan worden en om concrete acties voor kennisontwikkeling en praktijkverbetering te bespreken.

Hieronder staan de verkregen inzichten met betrekking tot de afbakening en definities over de onderwerpen onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap.

Onbedoelde zwangerschap

Bij onbedoelde zwangerschap ligt de nadruk op het voorkómen daarvan bij hoogrisicogroepen zoals genoemd in 'het zevenstappenplan'.

'Onbedoeld' is een breed gedragen term. Een eenduidige omschrijving van onbedoelde zwangerschap is niet te geven. Uit de veldraadpleging blijkt echter eenzelfde idee over de strekking van het begrip alsmede over het fluïde karakter ervan. De geraadpleegde partijen omschreven het begrip als volgt: onbedoeld kan daadwerkelijk 'niet bedoeld' betekenen maar onbedoeld kan ook een latent of ambivalent verlangen naar een kindje inhouden waardoor inadequaat is omgegaan met anticonceptie. Tijdens de zwangerschap kan onbedoeld overgaan in gewenst of ongewenst. Een gewenste of ongewenste zwangerschap impliceert een keuze of besluit en is daarmee van een geheel andere orde dan onbedoeld zwanger zijn. Onbedoeld, ongepland, onverwacht duiden alle drie op een gebeurtenis waar geen weldoordacht proces met weging van 'voors' en 'tegens' aan voorafgegaan is en waar iedereen zich een voorstelling van maken kan.

Kwetsbaar

Kwetsbaar duidt op de cumulatie van risico's. Bijvoorbeeld slechte of onvoldoende huisvesting, schuldenproblematiek, gebrek aan sociale steun, onveilige of ongelijkwaardige relatie, beperkte gezondheidsvaardigheden, geen verblijfsvergunning in het geval van vluchtelingen of asielzoekers, een verstandelijke of psychische beperking, familiegeschiedenis. Hierdoor ontstaat een zorgelijke situatie voor jongeren/volwassenen met een hoog risico op een onbedoelde zwangerschap of aanstaande (jonge) ouders en hun (ongeboren) kind. Kwetsbare zwangeren hebben een verhoogde kans op perinatale sterfte en morbiditeit. Nauwelijks tot geen sociaal netwerk, het weigeren van hulp, armoede en permanente stress vormen de grootste risico's. Ook kunnen ouders of het sociale netwerk van de (aanstaande) moeder en vader de situatie problematisch vinden en/of onvoldoende in staat zijn om hulp te bieden.

Gedifferentieerd, evidence based en practicebased, aanbod

Alle partijen met wie gesproken is erkennen dat het onderwerp van dit programma – en het bredere onderwerp van kinderwens, zwangerschap, keuze maken, seksuele vorming, anticonceptie - sterk tot het privé domein hoort en verbonden is met individuele opvattingen, levensbeschouwing en culturele achtergrond. De pluriformiteit van de samenleving en de aanwezigheid van allerlei verschillende doelgroepen nopen tot een gedifferentieerd aanbod van preventie, hulp en ondersteuning. Dit aanbod zal met het oog op bereik van de doelgroep en de effectiviteit goed moeten aansluiten bij de kenmerken van de doelgroep. Dat dit aanbod gestoeld moet worden op deugdelijk wetenschappelijk onderzoek wordt door geen enkele partij betwist. Professionals zullen vervolgens een balans vinden tussen wetenschappelijke kennis, behoeften en vragen van cliënten (en hun omgeving) en hun persoonlijke opvattingen. Van hen en hun organisaties worden openheid en transparantie verwacht over de visie van waaruit zij werken.

Geen leeftijdsgrenzen

Partijen vinden dat de problematiek over leeftijdsgrenzen heengaat. De kwetsbaarheid staat voorop. Een onbedoelde zwangerschap komt niet alleen bij tieners voor en een tienerzwangerschap is niet altijd problematisch. Jong ouderschap hoeft niet per se ook kwetsbaar ouderschap te zijn en ouders die al wat ouder zijn kunnen wel degelijk kwetsbaar zijn. Veel jonge (aanstaande) ouders die er bewust voor kiezen kunnen de verantwoordelijkheid dragen. Ook jonge moeders die opgevangen worden door hun familie redden het vaak¹⁵. Daarom gaat het in dit ZonMw programma over

¹⁴ Fiom, Rutgers, Siriz, JOOZ (Jong ouderschap onbedoeld zwanger), GGD GHOR Nederland en de Gezonde School.

¹⁵ Tienerouders over hulp aan jonge moeders en vaders, Nederlands Jeugdinstituut (2014)

onbedoelde zwangerschap en kwetsbaar (jong) ouderschap.

Leren van waar het goed gaat

Partijen roepen op tot voorzichtigheid omdat het onderwerp zich snel leent voor een kijken door de eigen bril. Omdat het vaak ook goed gaat, is het belangrijk de neiging tot problematiseren te onderkennen en ook te kijken in welke situatie het goed gaat, wat beschermende factoren zijn en om daarvan te leren.

Laag aantal tienerzwangerschappen en abortuscijfers

De partijen met wie gesproken is delen de analyse van de staatssecretaris in zijn brief d.d. 11 september 2018 aan de Tweede Kamer. Hij constateert onder andere in zijn brief dat mede dankzij initiatieven en organisaties, Nederland het goed doet. Het aantal tienerzwangerschappen daalt al jaren op rij en is nu 3 per 1000 meisjes van 15-20 jaar: 1.492 tienerzwangerschappen (2016)¹⁶. Nederland heeft het laagste aantal tienerzwangerschappen van de EU-landen. Nederland behoort ook tot de landen met de laagste abortuscijfers ter wereld. In 2017 vonden er 30.523 zwangerschapsafbrekingen plaats. Bij twee derde van de behandelde vrouwen was dit de eerste zwangerschapsafbreking. Bijna een kwart had eerder één zwangerschapsafbreking ondergaan. Twaalf procent van de behandelde vrouwen had eerder twee of meer zwangerschapsafbrekingen gehad. Het aantal zwangerschapsafbrekingen bij tieners daalt en bedroeg 2.658 in 2017¹⁷. Circa 0,5-1% van de kinderen in Nederland wordt geboren in (zeer) kwetsbare gezinnen¹⁸.

Hoogrisicogroepen

Partijen bevestigen de beperkte omvang van de problematiek uitgedrukt in aantallen tienerzwangerschappen en abortuscijfers. Tegelijkertijd constateren zij dat blijvende alertheid en aandacht nodig is vanwege de ernst van de problematiek en elk jaar komt een cohort van 180.000 jongeren op de leeftijd dat zij seks en seksuele relatievorming gaan verkennen. Ook de intergenerationele overdracht van problemen, onbedoelde zwangerschappen en geweld als belangrijke reden voor intensivering verdient aandacht. Het voorkomen van deze overdracht is nodig: doorbreek de cirkel van onbedoelde zwangerschappen en kwetsbaar ouderschap. Zij onderschrijven de noodzaak om te komen tot een verbetering van kwaliteit van de hulp door verbeterde preventieve aanpakken en implementatie van goede aanpakken. Zij geven aan dat de aandacht in het bijzonder dient uit te gaan naar kwetsbare, hoogrisicogroepen. Professionals missen vaak deskundigheid of ervaren belemmeringen als taal om een hulpverlenersrelatie aan te gaan met kwetsbare hoogrisicogroepen, bijvoorbeeld vluchtelingen of jongeren/mensen met verstandelijke beperkingen. Kennis over hoe deze groepen bereikt kunnen worden en over welke methoden en aanpak geschikt zijn of gemaakt kunnen worden is nog schaars; practice based kennis en ervaring worden nog weinig gedeeld. Kennis die er is bereikt de praktijk nog onvoldoende. Het beter voorkomen van onbedoelde zwangerschappen bij hoogrisicogroepen kan rekenen op steun en inspanningen van alle partijen.

Onderwijs

In de gesprekken is genoemd dat het onderwerp seksuele gezondheid en relatievorming niet onder de gangbare leefstijlthema's voor het onderwijs, zoals roken of alcohol, wordt geschaard. Seksuele vorming is opgenomen in de kerndoelen van het onderwijs; binnen de Gezonde School aanpak is er een thema Relaties en Seksualiteit en in het Loket Gezond Leven zijn interventies beschikbaar. Desalniettemin wordt er binnen het onderwijs maar beperkt aandacht aan het onderwerp gegeven. Seksuele gezondheid en relatievorming is nog onvoldoende geborgd binnen het hele onderwijsveld en mogelijk ervaren docenten drempels om seksuele gezondheid en relatievorming te bespreken. Voor een goede borging in het onderwijs wordt ten behoeve van structurele uitvoering van collectieve preventie een actieplan Onderwijs opgesteld door de stichting School en Veiligheid (SSV) en Gezonde School samen met een aantal veldpartijen.

¹⁶ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/50/relatief-weinig-tienermoeders-in-nederland>

¹⁷ Jaarrapportage Wet Afbreking Zwangerschap (Wafz) 2017. Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) (2019)

¹⁸ Mejdoubi, J., Heijkant S. van den, Struijt E., Leerdam F. van, Hira Sing R.A., Crijnen A. (2013) Risicofactoren voor kindermishandeling bij jonge hoogrisico zwangeren: design van het VoorZorgonderzoek, Tijdschrift voor Jeugdgezondheidszorg, 2, 26-31.

Inbedding in bredere thema's

Anticonceptiegebruik en daarmee preventie van onbedoelde zwangerschap of opeenvolgende onbedoelde zwangerschappen is nauw verbonden met openheid en bespreekbaarheid van seksualiteit relatievorming, attitude, cultuur, levensbeschouwing en weerbaarheid. Inbedding van het onderwerp preventie van onbedoelde zwangerschap in deze bredere thema's vinden zij een meer kansrijke route dan een geïsoleerde aanpak waarbij de aandacht uitgaat naar anticonceptie en het gebruik daarvan met veronachtzaming van de context waarin dit al dan niet plaatsvindt. Verhoging van de bespreekbaarheid van seksuele relatievorming, anticonceptie en seks helpt mee aan de bevordering van een klimaat waarin een meer gerichte aanpak beter dan nu kan gedijen.

Maatwerk binnen een netwerk van preventie, hulp en ondersteuning

De Transformatieagenda Jong Ouderschap Onbedoeld Zwanger (JOOZ) noemt een aantal concrete actiepunten waarmee de positie van jonge, kwetsbare ouders verbeterd kan worden. Deze punten richten zich op ondersteuning, begeleiding en hulp, financiën, huisvesting, onderwijs en werk. Alle partijen vinden integrale samenwerking op lokaal niveau nodig voor adequate hulp en ondersteuning aan jonge of kwetsbare ouders. Het gaat om een netwerk van preventie (van herhaalde onbedoelde zwangerschappen) en hulp dat ondersteund wordt met kennis en goede voorbeelden vanuit landelijk werkende kennis- en ondersteuningsinstituten. Elke cliënt verkeert in unieke omstandigheden met beschermende factoren (bijvoorbeeld een goed sociaal netwerk of betrokken ouderparen) en complicerende factoren (bijvoorbeeld ontbreken van huisvesting, schulden). In de gesprekken komt naar voren dat maatwerk per cliënt de beste vorm van hulp en ondersteuning is. Dit maatwerk wordt geleverd door professionals die daarvoor toegerust zijn met bijvoorbeeld budget, flexibiliteit en moed; die een vertrouwensrelatie opbouwen en volhouden en die kunnen rekenen op facilitering en ondersteuning van de eigen organisatie.

Gemeenten

Gemeenten hebben met de Jeugdwet, Participatiewet en Wmo veel mogelijkheden in huis om hulp en ondersteuning te bieden. De partijen zien daarom voor gemeenten een centrale rol weggelegd om de integrale samenwerking in de vorm van netwerken op lokaal niveau te initiëren, stimuleren of faciliteren. Voor gemeenten speelt bij de verdeling van middelen de overweging mee dat het om kleine aantallen kwetsbare (jonge)moeders gaat, soms maar om een of enkele per jaar. Deze aantallen zijn te klein om tot een standaard of geprotocolleerde vorm van hulp en ondersteuning te komen die gemeenten kosteneffectief 'in de lucht' kunnen houden. Bovendien staat een standaard vorm van hulp op gespannen voet met het maatwerk dat nodig is. Omdat de casuïstiek wel ernstig kan zijn met meer problemen op verschillende levensgebieden of omdat het gaat om een zwangerschap in een multiprobleem of kansarm gezin is het belangrijk dat de gemeente alert is op onbedoelde zwangerschappen in dergelijke omstandigheden en dat zij in staat is haar vangnetrol adequaat en vooral ook snel in te vullen. Ook heeft de gemeente belang bij de preventie van intergenerationele overdracht van geweld en van uithuisplaatsing van kinderen en dat de cirkel van kwetsbaar ouderschap doorbroken wordt. De partijen erkennen dat er meerdere probleemeigenaren zijn. Zij zien voor gemeenten een belangrijke rol bij de opbouw van integrale netwerken. Deze rol kan ook door een samenwerkingsverband van gemeenten opgepakt worden.

Bijlage 2: Lijst van geraadpleegde literatuur

Onbedoelde (tiener)zwangerschappen. Een zevenstappenplan. Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (2018).

Kamerbrief d.d. 11 september 2018 'Plan preventie en ondersteuning onbedoelde (tiener) zwangerschappen'. Kenmerk 1414884-180486-PG.

Picavet, C., Zwangerschap en anticonceptie in Nederland. Tijdschrift voor Seksuologie 2012:36-2, 121-128.

Preventie, ondersteuning en zorg bij onbedoelde/ongewenste (tiener)zwangerschap. Plan van aanpak. 24 januari 2018, Fiom, GGD GHOR Nederland, JOOZ, Rutgers, Siriz.

Transformatieagenda Taskforce JOOZ 2018-2022.

Kamerbrief d.d. 26 november 2018 'Commissiebrief Tweede Kamer inzake verzoek om reactie initiatiefnota van het lid Van der Staaij (SGP) ter verbetering van de ondersteuning aan onbedoeld zwangere vrouwen (34600)'. Kenmerk: 1070448-159586-PG.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/09/12/actieprogramma-kansrijke-start>

https://www6.erasmusmc.nl/verloskunde_gynaecologie/Research/healthy-pregnancy-4all/

Tienerouders over hulp aan jonge moeders en vaders, Nederlands Jeugdinstituut (2014).

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/50/relatief-weinig-tienermoeders-in-nederland>

Jaarrapportage Wet Afbreking Zwangerschap (Wafz) 2017. Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) (2019).

Mejdoubi, J., Heijkant S. van den, Struijf E., Leerdam F. van, Hira Sing R.A., Crijnen A. (2013) Risicofactoren voor kindermishandeling bij jonge hoogrisico zwangeren: design van het VoorZorgonderzoek, Tijdschrift voor Jeugdgezondheidszorg, 2, 26-31.

ZonMw stimuleert gezondheids-
onderzoek en zorginnovatie

Laan van Nieuw Oost-Indië 334
2593 CE Den Haag
Postbus 93245
2509 AE Den Haag
Telefoon 070 349 51 11
Fax 070 349 51 00
info@zonmw.nl
www.zonmw.nl